

Статті 252-257 КПК встановлюють особливості фіксації результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема й аудіо-, відеоконтролю, використання їх у доказуванні. Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування [5, 252-257].

Більш детально питання використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема й аудіо-, відеоконтролю, викладені в Наказі Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 “Про затвердження Інструкції “Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні” [6]. Згідно з цим документом фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів [6, п. 4.8]. Співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів - виконавцями негласних слідчих (розшукових) дій - мають бути вжиті необхідні заходи щодо забезпечення збереження й цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору.

Вважаємо, що важливою гарантією об’єктивності та неупередженості правосуддя є передбачена законодавством можливість у разі використання для доказування результатів аудіо-, відеоконтролю особи допитати осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення [5, 256]. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Ці положення є вкрай важливими по тих кримінальних провадженнях, що пов’язані з діяльністю організованих злочинних угруповань. Результати проведення аудіо-, відеоконтролю особи, а також свідчення осіб, які його проводили або були залучені до проведення, свого роду виконують

функцію об’єктивізації доказів, їхнього захисту від перекручування, викривлення та фальсифікацій, що дозволяє створити якісні умови для подолання можливої протидії здійсненню кримінального провадження.

Застосування аудіо-, відеоконтролю забезпечує можливість фіксації послідовності дій фігурантів і отримання документу (додатків до протоколу), що відображає більш повну та багатосторонню картину того чи іншого факту протиправної діяльності. Аудіо- та відеозапис, проведений з дотриманням усіх вимог, дозволяє наочно побачити події в їх розвитку й динаміці без сумнівів у їх достовірності. Для внутрішнього переконання судді та кримінального судочинства загалом ці подробиці мають неабияке доказове значення, що робить застосування засобів негласного аудіо- та відеоконтролю основою доказової бази.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996. - № 30. - С. 141.
2. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - С. 303.
3. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1991. - № 53. - Ст. 793. - Ст. 30.
4. Закон України “Про міліцію” від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. - № 4. - С. 20.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
6. Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 “Про затвердження Інструкції “Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні”.

Кузьменко О.А.

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
ОДУВС

Надійшла до редакції: 08.12.2013

УДК 343.148

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВ

Удренас Г.І.

У статті розглянуті деякі особливості тактики призначення судових експертиз при розслідуванні шахрайств, зокрема розглянуті питання підготовки та проведення судових експертиз.

Ключові слова: експертизи, шахрайство, розслідування.

В статье рассмотрены некоторые особенности тактики назначения судебных экспертиз при расследовании мошенничеств, в частности рассмотрены вопросы подготовки и проведения судебных экспертиз.

Ключевые слова: экспертизы, мошенничество, расследования.

© Г.І. Удренас, 2014

This paper discusses some features of tactics judicial expertise in the investigation of fraud, including the issues of preparation and conducting forensic examinations.

Keywords: assessment, fraud, investigation.

Останнім часом в Україні шахрайство набуло поширення й характеризується зміною форм, видів і способів. З економічними перетвореннями в країні, розвитком ринкових відносин пов’язано проникнення шахрайства до сфери підприємницької діяльності: інвестиційної, дівірчої, страхової, банківської.

Шахрайство — це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

довірою (ст. 190 КК). Предметом шахрайства може бути не тільки майно, а й право на таке майно (наприклад, заволодіння шляхом шахрайства такими документами, що надають право вступити в спадщину, отримати майно за заповітом, вимагати виконання майнових зобов'язань та ін.).

При вчиненні шахрайств щодо власності осіб злочинці використовують різноманітні способи залежно від наявних у них індивідуально-психологічних особливостей, навичок і вмінь у конкретній сфері людської діяльності. Від обраного шахраєм способу залежить вибір засобів вчинення шахрайства, при застосуванні яких виникають певні зміни в оточуючому середовищі, що відображаються у слідах, предметах та об'єктах, дослідження яких потребує призначення та проведення відповідних судових експертиз.

Аналіз діяльності експертів у кримінальному судочинстві виявляє її двояку природу. З одного боку, криміналістична експертиза призначається органом розслідування та судом з додержанням правил, які встановлені законом, і її проведення має характер процесуальної дії, з другого боку, експертиза - це спеціальне дослідження певних об'єктів і матеріалів справи, яке здійснює експерт на підставі своїх професійних знань у конкретній галузі науки, техніки з метою вирішення поставлених перед ним питань.

Встановлені кримінально-процесуальним законодавством правила провадження судової експертизи, права й обов'язки її учасників утворюють систему загально-правових принципів, які забезпечують процесуальний режим цієї слідчої (судової) дії й належне використання спеціальних знань експертів для досягнення завдань судочинства. Водночас при проведенні судової експертизи в процесі дослідження представлених об'єктів і матеріалів справи експерт використовує певні положення, прийоми й методи своїх спеціальних знань і досвіду експертної практики, які складають науково-методичну основу експертного дослідження й забезпечують вирішення завдань, які були поставлені перед ним відповідно до рівня розвитку галузі спеціальних знань, представником якої він є. Якості, ознаки об'єктів дослідження необхідно виявити й вивчити для вирішення завдань, які були поставлені. Об'єктивність дослідження в таких випадках полягає в отриманні таких даних про об'єкти, які відповідають дійсності, об'єктивність дослідження - це насамперед проведення експертизи без упорядженості (це положення закріплено в КПК України).

Проведене нами дослідження свідчить, що в кожній кримінальній справі за фактом шахрайства слідчі признавали по декілька судових експертиз у експертних установах різних відомств.

Зупинимось на тих судових експертизах, які є важливими для викриття шахраїв, однак не завжди признаються на досудовому слідстві.

При вчиненні шахрайства щодо власності осіб, злочинці нерідко використовують речовини, матеріали й вироби, наприклад, продають потерпілому виріб з міді чи латуні під виглядом виробу з золота, тобто дорогоцінного металу. У цих випадках виникає потреба в проведенні фізико-хімічної експертизи, яка належить до низки найбільш складних і трудомістких експертиз.

Однією із задач криміналістичної експертизи матеріалів, речовин і виробів, об'єкти якої виступають як елементи матеріальної обстановки злочину є встановлення тотожності, що аналогічно завданням традиційних

криміналістичних експертиз (судово-почеркознавчої, техніко-криміналістичної експертизи документів, судово-трасологічної, судово-портретної).

У справах про шахрайство методи цих експертиз використовують при дослідженні подріблених грошей, документів, металів, сплавів та виробів з них, а також різних речовин невідомого походження. Наукову підтримку фізико-хімічні дослідження отримали в 30-ті роки минулого століття з появою різних приборів у хімічних лабораторіях, що дало можливість реєструвати матеріальну інформацію, недоступну людському сприйняттю, виявляти речовини мінімальних концентрацій [1, 8].

Фізико-хімічне дослідження дає можливість встановити природу та склад фальшивих дорогоцінних каменів і виробів з металів, реалізованих потерпілому під видом благородних металів.

Нерідко шахрай використовує грошову або речову "ляльку", обгорнуту у фрагмент тканини, паперу тощо. Вилучена під час обшуку частина обгортки дозволить вирішити питання про наявність єдиного джерела походження. У таких ситуаціях необхідно призначити судово-трасологічні експертизи, у ході проведення яких вирішується питання про встановлення цілого за частиною. Експертизою цілого по частинах встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле. Основними питаннями, що вирішуються в цьому разі, є: чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є осколки скла частинами розсіювання фар певного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поляна та ін.); яким способом відокремлено від предмета його частину; до якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події.

У сучасних умовах шахрайство є видом розкрадання, який маскується нерідко під законну підприємницьку діяльність, яка супроводжується складанням великої кількості документів. Сучасні способи шахрайства передбачають не тільки виготовлення та використання подріблених документів, а й передачу їх потерпілому.

Основними об'єктами криміналістичного дослідження у справах про шахрайство є документи (88 %). Серед досліджуваних об'єктів можна виділити документи, що: 1) засвідчують особу; 2) підтверджують статус суб'єкта підприємницької діяльності, державного службовця; 3) мають відомості про господарські угоди; 4) підтверджують споживчі властивості та якість товарів; 5) вміщують відомості, що мають значення для справи, але не відносяться до перерахованих (чорнові записи, листи, тощо).

Техніко-криміналістична експертиза документів є дієвим засобом встановлення фактичних обставин вчинення шахрайств. Цей вид експертиз сприяє викриттю злочинів, встановленню способів вчинення злочину. Передумови для призначення цієї експертизи виникають при появі у справі документа – речового доказу, щодо якого є сумнів у достовірності чи припущення про його підробку.

Експертизи, які були проведені (за вивченими матеріалами справ), полягали у вирішенні типових експертних задач, а саме – дослідженні відбитків засвідчувальних друкованих форм: дослідженні штрихів, що перехрещуються: встановленні способів виготовлення бланків документів: встановленні фактів монтажу реквізитів документів. Значно рідше – задачі дослідження фарб і паперу документа, встановлення давності його виготовлення.

Основні питання, які вирішують техніко-криміналіс-

тичні експертизи документів; чи залишений відбиток у документі конкретною засвідчувальною друкованою формою; однією чи різними печатками виконані відбитки у документі; яка послідовність виконання відбитків та підписів.

У деяких постановках про призначення техніко-криміналістичних експертиз документів ставилися питання про те, чи зустрічалися раніше під час проведення експертиз документи, підроблені аналогічним із досліджуваними способами, та в яких справах. Безперечно, такі питання не можуть вирішуватися в рамках експертного дослідження як форми застосування спеціальних знань. Водночас їх постановка виглядає як спроба слідчих відновити недостатність інформації, викликану відсутністю належної системи збирання та обробки криміналістичної інформації.

Проблемою цієї експертизи є діагностика та ідентифікація технічних засобів виготовлення підроблених документів. Сучасні засоби комп'ютерних технологій отримали широке розповсюдження в повсякденному житті, зокрема в кримінальному обігу Галузь протиправного використання не обмежується підробкою відбитків печаток і штампів. Типовими випадками використання копіювальних засобів і принтерів шахраями є виготовлення бланків різного роду документів, підробка з монтажем окремих фрагментів.

Іноді для досягнення злочинної мети шахраї використовують документи, в які вносять певні зміни в інформацію, яка в них міститься. У цій ситуації виникає необхідність у проведенні почеркознавчої експертизи, яка в справах про шахрайства має певну специфіку. Носії почерку, які підлягають експертному дослідженню, нерідко є бланковими документами. Не є рідкістю й виконання текстів друкованим способом, а тому слідчі й експерти можуть мати в розпорядженні невеликі, обмежені обсяги тексту, написаного від руки.

У переважній більшості справ почеркознавчі експертизи призначалися для вирішення ідентифікаційних задач, спрямованих на встановлення фактів двох видів: підтвердження факту виконання підписів та записів особою, від імені якої вони значаться; підтвердження факту виконання підпису не особою, від імені якої він значиться; встановлення виконавця. Серед типових експертних задач можна визнати наступні: встановлення факту виконання підписів і записів особою, від імені якої вони значаться, факту виконання обвинуваченим записів і підписів від імені інших осіб; встановлення виконавця неправдивих підписів і записів серед декількох обвинувачених, факту технічної підробки підписів. Діагностичні дослідження стосувались лише питань встановлення стану особи, яка писала, незвичної обстановки й умов написання. Питання психофізіологічного стану особи, яка складала документ, ставились рідко. За вивченими нами матеріалами очевидно, що на момент призначення почеркознавчої експертизи слідчі вже володіли детальним описом ознак шахрая. До того ж використання друкованого способу складання текстів призвело, за нашими дослідженнями, до висновку, що в 74 % випадків об'єктами дослідження виступали підписи. Експертизи лише тільки записів і підписів із записами проводяться значно рідше (10 % в 16 % відповідно).

При проведенні ідентифікаційних експертиз необхідні зразки для порівняльного дослідження — різні матеріальні об'єкти, джерело походження яких з вірогідністю відоме й можна перевірити, а саме такі об'єкти своїми

властивостями відображають характерні риси певної особи чи предмета й можуть бути використані для його ідентифікації чи визначення групової приналежності.

Отримання експериментальних зразків є самостійною слідчою дією, яка детально регламентована ст. 245 КПК України. Велику роль відіграє попередня підготовка. Слід визначити джерело отримання зразків, їх необхідну кількість, обрати способи отримання, встановити місце та умови відбору та необхідні засоби.

Відомчі інструкції МВС, Міністерства юстиції України, положення ст. 245 КПК України визначають правила й умови відібрання зразків для експериментального дослідження досить загально. Також загальними є рекомендації щодо участі в цьому спеціалістів. Поряд з процесуальними й тактичними правилами при одержанні зразків важливо дотримуватися специфічних правил, які впливають з особливостей предмету доказування. Більш складним є відбір зразків для експертизи, що часто зустрічається у справах про заподіяння шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Пояснюється це тим, що об'єктами цих експертиз можуть бути різні речовини, предмети, документи. Суб'єкти доказування збирають зразки в процесі розслідування, при проведенні оглядів, обшуків і виїмок або шляхом безпосереднього їх одержання від обвинувачених, свідків і потерпілих.

Однак у деяких випадках знання й дотримання технології одержання зразків для порівняльного дослідження може й не забезпечити успішне проведення цієї процесуальної дії, наприклад, у разі протидії розслідуванню при проведенні цієї процесуальної дії. Практика слідчої та експертної діяльності свідчить, що така протидія може проявлятися особою, яка проходить у справі, найчастіше при одержанні зразків почерку чи підписів, у трьох формах: у формі відмови від дачі зразків почерку й підписів; у формі перекручування нею свого почерку; у формі надання помилкової інформації про незнання нею транскрипції підпису конкретної людини, у разі підозри, що цей підпис виконаний обвинуваченим від його імені. У цьому разі якісний добір зразків почерку й підписів може бути визначено не тільки дотриманням правил технології їх одержання, а й застосуванням тактичних прийомів з подолання зазначених форм протидії.

Судова експертиза є найбільш кваліфікованою, але не єдиною формою використання спеціальних знань у кримінальному процесі, зокрема на початковому етапі розслідування. Але питання використання інших форм спеціальних знань потребують подальшого законодавчого регулювання.

Література

1. Як розкриваються злочини (Криміналістика у питаннях та відповідях) [Текст]: [Посіб. для студ. юрид. навч. закл.] / В. Бахін, В. Гончаренко; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Юридичний факультет. - К.: Хрещатик, 1996. - 198 с.
2. Криміналістика [Текст]: підручник / П.Д. Біленчук [и др.]; ред. П.Д. Біленчук; Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, Національна академія внутрішніх справ України. - К.: Атіка, 1998. - 416 с.
3. Судові експертизи [Текст]: довідник / П.Д. Біленчук [та ін.]. - К.: [б.в.], 1997. - 48 с. - (Сучасна криміналістика).
4. Криміналістика [Текст]: підруч. для студ. юрид. вищих закладів освіти: У 2 ч. / М.В. Салтевський. - Х.: Основа, 1999. - 415 с.

5. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) [Текст]: 1500 термінів / В.Ю. Шепітько; ред. В.Я. Тацій; Академія правових наук України. - Х.: Право, 2001. - 552 с.

6. Криміналістика [Текст]: навч. посіб. / В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко; заг. ред. В.Г. Гончаренко, Є.М. Моїсєєв; Національна академія внутрішніх справ України. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 366 с.

7. Криміналістика [Текст]: словник термінів / В.Ю. Шепітько. - К.: Видавничий дім "ІнЮре", 2004. - 264 с.

8. Криміналістика [Текст]: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В.М. Глібо [та ін.]; ред. В.Ю. Шепітько; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - 2. вид., перероб. і доп. - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2004. - 728 с.

9. Криміналістика. Завдання для самопідготовки [Текст]: навч. посібник / Р.І. Сибірна [та ін.]; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. - Л.: Сполом, 2007. - 156 с.

10. Криміналістика [Текст]: навч. посіб. для дистанц. навчання: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Абрамова, А.О. Ляш; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини "Україна". - К.: Університет "Україна", 2007. - 557 с.

11. Криміналістика [Текст]: навч. посібник / І.В. Гора, В.А. Колесник. - К.: Національна академія служби безпеки України, 2005.

12. Криміналістика [Текст]: робоча прогр., освіт.-кваліф. рівень "бакалавр", напрям підготов. 0601 "Право" / розроб. Ю.І. Крегул, Р.П. Марчук; Київський національний торговельно-економічний ун-т. Кафедра правознавства. - К.: КНТЕУ, 2008. - 43 с. - Бібліогр.: с. 29-43.

13. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей [Текст]: навч.-практичний посібник / Т.П. Бірюкова, В.В. Бірюков; Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. - 352 с.

14. Криміналістика: особливості методики розсліду-

вання окремих видів злочинів [Текст]: тексти лекцій / І.І. Когутич. - Л.: Тріада плюс, 2006. - 456 с.

15. Криміналістика [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / А.П. Шеремет. - Чернівці: Наші книги, 2008. - 440 с.

16. Криміналістика [Текст]: підручник / В.Ю. Шепітько [та ін.]; ред. В.Ю. Шепітько; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Вид. 4-е, переробл. і доп. - Х.: Право, 2008. - 464 с.

17. Криміналістика [Текст]: навч.-практ. посіб. для підготов. до семестр. та держ. іспиту з криміналістики / О.А. Борідько [та ін.]. - Херсон: Херсонська міська друкарня, 2010. - 269 с.

18. Криміналістика в питаннях і відповідях [Текст]: посібник / П.Д. Біленчук. - К.: Вид. Паливода А.В., 2010. - 178 с.

19. Наукові досягнення України: спеціальність 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність [Текст]: довідник: у 5 т. / за заг. ред. проф. М.А. Погорецького. - Х.: Д.В. Строков, 2011. - Т. 1: (1992-2003 роки) / [упоряд.: М.А. Погорецький та ін.]. - 2011. - 479 с.

20. Криміналістика [Текст]: підручник / [В.Д. Берназ та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Ф. Волобуєва; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х.: ХНУВС, 2011. - 665 с.

21. Криміналістика: ситуаційні моделі та завдання [Текст]: навч. посіб. / [авт.-уклад.: О.Я. Баєв та ін.]; за ред. проф. О.Я. Баєва, проф. В.Ю. Шепітька. - Х.: Апостіль, 2012. - 263 с.

22. Криміналістика [Текст]: метод. вказівки до вивч. дисципліни для студ. напряму підготов. 6.030401 "Правознавство" / Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т"; [уклад. С.Ю. Петряєв]. - К.: НТУУ "КПІ", 2012. - 92 с.

Удренас Г.І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії ОДУВС
Надійшла до редакції: 03.11.2013*

УДК 343.352

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Белік Л. С.

Стаття присвячена висвітленню окремих питань оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, неправомірна вигода, оперативно-розшукова діяльність, співробітники оперативних підрозділів.

Статья посвящена освещению отдельных вопросов оперативно-розыскной характеристики преступлений, связанных с получением неправомерной выгоды.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика, неправомерная выгода, оперативно-розыскная деятельность, сотрудники оперативных подразделений.

This paper is devoted to specific issues of operational characteristics of the offenses related to obtaining an undue advantage.

Keywords: Operational characteristics, undue advantage, operational-search activity, the employees in the units.

З розвитком теорії оперативно-розшукової діяльності як юридичної науки, досить тісно пов'язаної з іншими науками кримінального циклу, виникає необхідність визначення базових категорій і термінів. Варто зазначити, що останнім часом все частіше в наукових дослідженнях зустрічається поняття "оперативно-розшукова характеристика". Оскільки питання про доцільність його застосування залишається дискусійним, окреслимо наше ставлення до нього.

Теорія оперативно-розшукової діяльності протягом свого розвитку виробила власне поняття характеристики злочинів, яка й отримала назву оперативно-розшукової. Вона розглядається з позицій функціонування суб'єктів оперативно-розшукової діяльності і до свого змісту включає найбільш важливі пошукові ознаки, які в сукупності дають більш глибоке уявлення про суб'єкт злочину, дозволяють правильно прийняти рішення щодо застосування тих оперативно-розшукових засобів і методів, які забезпечують ефективне виявлення

© Л.С. Белік, 2014